

УДК: 378.4.046:341-052Р.Лемкін(477.83-25)"19"(092)

СТУДЕНТСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ПЕРШІ НАУКОВІ КРОКИ РАФАЕЛЯ ЛЕМКІНА

Ігор Земан

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000 ,тел. (032) 239-41-99,
e-mail: izeman@ukr.net*

Розглянуто студентські роки Рафаеля Лемкіна та його перші наукові починання. Досліджено предмети з міжнародного права, які він вивчав, та період здобуття ним наукового ступеня доктора права. Зроблено спробу простежити вплив таких вчителів майбутнього вченого, як Людвік Ерліх та Юліуш Макаревіч, на формування його наукових поглядів та професійної кар'єри.

Ключові слова: Рафаель Лемкін; Людвік Ерліх; Юліуш Макаревіч; міжнародне право; Львівський університет; геноцид.

Доволі часто геніальні особистості, що значною мірою впливають на розвиток різних сфер мистецтва, культури, літератури і науки, залишаються маловідомими та непоміченими впродовж їхнього життя. Широке та справедливе визнання приходить лише після їхньої смерті. Схожу долю мав і Рафаель Лемкін, розробник концепції геноциду та Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього.

Останніми десятиліттями до його наукового доробку та біографії відродився справедливий інтерес. Підготовлено чимало цінних робіт, в яких проаналізовано правові погляди та маловідомі сторінки життя цієї постаті. Однак останні роки його життя були знедоленими, а на похорон Р. Лемкіна прийшло лише кілька осіб [10, с. 751].

Досі залишаються спірними факти з молодих студентських років життя вченого, дискутують стосовно головних чинників впливу на формування його поглядів.

Для істориків права найціннішим джерелом є оригінали праць та архівні документи, що подають достовірну інформацію про певний період життя людини. Використовуючи зазначений підхід, зроблено спробу максимально точно проілюструвати студентський період життя Р. Лемкіна та його перші наукові кроки. З урахуванням майбутніх інтересів вченого зроблено суб'єктивні припущення щодо тих викладачів, які могли значною мірою вплинути на формування його поглядів.

Рафаель Лемкін 1919 р. вступив на юридичний факультет Ягеллонського університету в Кракові. З жовтня 1919 р. до червня 1920 р. протягом двох

семестрів – зимового та літнього – він навчався у цьому університеті. Серед його викладачів цього періоду слід згадати професора Міхала Ростворовського [1, арк. 252], відомого політолога та юриста-міжнародника [8, с. 114]. В часи Ліги Націй він був суддею Постійної палати міжнародного правосуддя.

Цілий 1920/1921 навчальний рік Р. Лемкін не навчався у зв'язку з дисциплінарним слуханням, яке порушили щодо нього в університеті. Йшлося про подання при вступі до університету неправдивої інформації щодо його служби у війську під час польсько-більшовицької війни: Р. Лемкін служив у санітарній службі на прифронтових територіях. Оскільки він сумнівався у достатності такої служби для вступу до університету, то подав фальшиву інформацію про службу в канцелярію польового суду. Через надання неправдивої інформації його виключили з Краківського університету [11, с. 3].

Восени 1921 р. Р. Лемкін вступив до Львівського університету на 2-й курс. Йому зарахували пройдене навчання протягом одного року у Краківському університеті.

Без перебільшення можна стверджувати, що вчителями Р. Лемкіна протягом 6-ти семестрів, навчання у Львові були такі професори, яких вважають основоположниками цілих галузей права.

До його викладачів належали Юліуш Макарєвіч, Ернест Тіль, Олександр Долінський, Роман Лонхампс де Бер'є, К. Стефко, які формували міцну основу дослідження кримінального та приватного права. Такі вчителі Р. Лемкіна, як Освальд Бальцер, Пшемислав Домбковський, були представниками львівської школи історії права [7, с. 111], а С. Стажинський та Л. Ерліх – представниками конституційного та міжнародного права.

З 6-го семестру 1922/23 навчального року Ю. Макарєвіч викладав Р. Лемкіну кримінальну політику. В зимовому семестрі 1923/24 н. р. Ю. Макарєвіч викладав у нього криміналістику, а в літньому семестрі 1923/24 н. р. – кримінальне право [1, арк. 252, 253].

Відомий львівський конституціоналіст С. Стажинський викладав у Р. Лемкіна один предмет – політичне право. Важко стверджувати на особливому впливі, який С. Стажинський міг безпосередньо справити на молодого студента, однак він навчав Л. Ерліха, який був професором міжнародного права та викладав кілька дисциплін у Р. Лемкіна [8, с. 324]. У 6-му літньому семестрі 1922/23 навчального року Л. Ерліх викладав у Р. Лемкіна такі предмети, як сучасний республіканський устрій та політичне право. В зимовому семестрі 1923/24 навчального року він викладав у Р. Лемкіна право народів та розвиток державної теорії, в літньому семестрі 1923/24 навчального року – республіканський устрій. У жовтні 1924 року Р. Лемкін отримав свій абсолюторіум [1, арк. 253].

Бачимо, що протягом студентських років Р. Лемкіна Л. Ерліх неодноразово був його вчителем та екзаменатором. Засновник львівської школи міжнародного права в міжвоєнний період, Л. Ерліх теж був випускником Львівського університету, навчався та проходив стажування у кількох університетах Європи, Великобританії та США. Він мав також досвід дипломатичної роботи. На

початку 20-х років ХХ ст. Л. Ерліх повернувся до Львова, де зумів організувати потужний центр міжнародно-правових досліджень. Він організував плідну діяльність кафедри міжнародного права у міжвоєнний період. Завдяки його невтомній праці цей відносно короткий період історії Львівського університету надзвичайно плідний у науковому плані.

Щоб коротко відобразити внесок Л. Ерліха на розвиток міжнародно-правової науки Львівського університету, спробуємо підсумувати його головні здобутки.

З початку роботи у Львівському університеті Л. Ерліх лише за кілька років створив кафедру міжнародного права на основі раніше існуючої кафедри політичного права [3, с. 97].

Вчений підготував ґрунтовний підручник з міжнародного права - один з найпопулярніших протягом кількох десятків років на теренах польсько-українських земель. Він писав монографії та статті, присвячені актуальним проблемам міжнародного права, виступав науковим керівником багатьох дисертаційних та габілітаційних робіт з міжнародно-правової тематики. Працівники кафедри міжнародного права Л. Ерліха підготували низку цінних монографій, які опублікували у рамках серії видань «Бібліотека політичного права та права народів». Початок цієї серії видань поклала книга Л. Ерліха «Гданськ – публічно-правова проблема» [4].

Великий досвід міжнародного спілкування та хороший авторитет Л. Ерліха засвідчив факт його запрошення суддею *ad hoc* у Постійній палаті міжнародного правосуддя [3, с. 97]. Він виступав з публічними лекціями з актуальних проблем міжнародного права у різних університетах світу.

За клопотання Л. Ерліха талановиті наукові співробітники кафедри міжнародного права отримували гранти від Рокфеллерської фундації у США, проходили наукові стажування та проводили дослідження у бібліотеках Інституту міжнародного права в Гаазі, Секретаріаті Ліги Націй.

Одного з небагатьох юристів-міжнародників ХХ ст. Л. Ерліха двічі запрошували до Академії міжнародного права в Гаазі для читання курсу лекцій в рамках міжнародного публічного права. Вперше він виступив на тему «Інтерпретація договорів». Вдруге він читав лекції на тему «Розвиток міжнародного права як науки».

У міжвоєнний період головним об'єктом дослідження науковців Львівського університету були правові аспекти діяльності Ліги Націй та Постійної палати міжнародного правосуддя. Наукова та викладацька діяльність львівського міжнародно-правового осередку у цей період характеризувалась поєднанням традицій англо-американської та континентальної правових систем. Львівські науковці розробили концепцію існування методу неопозитивізму, який, поряд з міжнародним договором та звичаєм використовував ще й судову практику як джерело міжнародно-правових зобов'язань [3, с. 202].

Р. Лемкін вирішив продовжити свою наукову кар'єру. Тому після закінчення юридичного факультету Р. Лемкін готувався до отримання докторського наукового ступеня та здавав спеціальні екзамени – ригорози. Складання трьох комплексних екзаменів перед комісією завершувалось отриманням вченого

звання доктора. Тобто Р. Лемкін захищався за старою системою присудження наукових ступенів без написання дисертаційного дослідження.

Свій перший докторський екзамен з цивільного права та процесу і кримінального права та процесу Р. Лемкін склав 22 квітня 1925 р. До складу екзаменаційної комісії входили Ю. Макаревіч, О. Долінський, Р. Лонхампс де Бер'є та К. Стефко. Другий іспит (з політичного права, політичної економіки та права народів) він склав 27 квітня 1926 р. У складі комісії були Л. Ерліх, А. Долінський, С. Стажинський та З. Паздро. Р. Лемкін склав свій третій іспит з римського права, права каролінгського і давнього польського права 3 червня 1926 р. Його екзаменаторами на цьому завершальному етапі складання докторських іспитів були О. Бальцер, С. Стажинський, П. Домбковський, В. Абрагам [2, арк. 615].

Приблизно в той самий час, коли Р. Лемкін готувався до складання докторських екзаменів, він публікував свої перші наукові доробки. Протягом 1920-х років він намагався привідкрити непорушну завісу державного суверенітету своїми науковими працями з порівняльного кримінального права та міжнародного кримінального права. Його перші праці з порівняльного кримінального права стосувалися аналізу кримінальних кодексів різних країн Європи у світлі підвищення уваги до комунізму та фашизму. Ці нові кодекси відображали зміну відносин між індивідами та державами, оскільки до влади приходили ці нові режими. Роботи Р. Лемкіна доводили факт зростання правової персоналізації в державах, які проводили послідовне та систематичне скорочення прав та свобод людини. Такі тенденції стимулювали у молодого науковця зростаючий інтерес до розробки правових засобів відповідальності держав за звітства, вчинені проти їхніх власних громадян [12, с. 1174–1175].

В університеті Яна Казимира Р. Лемкін брав участь у семінарах з польського кримінального права у Ю. Макаревіча та В. Маковського. Вони й пробудили у нього інтерес до порівняльного кримінального права.

Після закінчення університету Р. Лемкін, як зазначає дослідник його біографії Рішард Шавловський, упродовж 1926–1927 рр. проходив службу у війську. У своїй автобіографії Р. Лемкін зазначав, що в його оточенні було кілька осіб з університетською освітою [11, с. 4]. З 1927 р. він почав працювати в апеляційному суді у Варшаві та водночас брав участь у семінарі з кримінального права В. Маковського у Варшавському університеті. Там він зайнявся перекладом нового радянського кримінального кодексу [12, с. 1175]. Цю працю ми відшукали у довоєнних фондах львівських бібліотек. Переклад кримінального кодексу Радянського Союзу польською мовою Р. Лемкін здійснив разом з Тадеушем Кохановичем [5]. У вступі до праці, який підготував Ю. Макаревіч, наголошено, що Р. Лемкін та Т. Коханович були семінаристами Ю. Макаревіча протягом кількох років та добре володіють російською мовою. Перекладати допомагали й інші учасники семінару та учні Ю. Макаревіча, зокрема Л. Двожак та Р. Пьотровські [9, с. 220–221]. Ця інформація щодо Р. Лемкіна доводить також факт його тісного зв'язку з Ю. Макаревічем після його закінчення університету та складання докторських екзаменів.

Зазначимо, що Р. Лемкін досліджував у новому кодексі визначення «державної небезпеки», щоб він міг поширюватися не лише на осіб, які начебто вчинили дії, що становлять загрозу публічній безпеці, але й на осіб, які видаються небезпечними через свою діяльність у минулому [12, с. 1175].

Також Р. Лемкін перекладав кримінальні кодекси, включаючи проект фашистського кримінального кодексу, який вступив у силу в Італії 1931 р. Вчений критично сприймав межі злочинів проти держави, які поширювалися на образу особи Мусоліні іноземцями з-за кордону. Цей перебільшений націоналізм на думку Р. Лемкіна суперечив принципам правосуддя та цілеспрямованості кримінального права і в жодному разі не сприяв поширенню мирних відносин з іншими державами.

Упродовж 1927–1939 рр. Р. Лемкін був науковим співробітником Вільного польського університету у Варшаві, де викладав порівняльне кримінальне право та тісно співпрацював з Емілем Раппапортом (Е. Раппапорт обіймав посаду третейського судді в кодифікаційному комітеті Другої польської республіки та генерального секретаря в польській секції асоціації міжнародного кримінального права). З Е. Раппапортом та іншими суддями Р. Лемкін співпрацював при підготовці першого коментаря до польського кримінального кодексу 1932 р. 1934 р. Р. Лемкін опублікував порівняльно-правове дослідження національного кримінального кодексу під назвою «Суддя в світлі сучасного кримінального права та кримінології». У цьому кримінальному кодексі, на його думку, було негативно визначено межі особистих свобод індивідів. Учений дослідив, що у нових фашистських та комуністичних режимах інтереси групи переважають над інтересами індивідів, і законодавець визначає порядок захисту індивідів з меншою ретельністю, ніж захист соціальних інтересів [12, с. 1175].

На початку 30-х років Р. Лемкін брав участь у численних конференціях щодо уніфікації кримінального права, робив свій внесок у численні спроби кодифікувати міжнародне кримінальне право. Перша міжнародна конференція щодо уніфікації кримінального права під егідою Ліги Націй відбулася у Варшаві 1927 р. П'ята конференція на цю тематику, що відбулася 1933 р. у Мадриді, стала переломною для Р. Лемкіна [6, с. 32]. На запрошення організаційного комітету Р. Лемкін підготував доповідь, у якій визначив п'ять злочинів з міжнародного права та відповідні обґрунтування для їхнього попередження міжнародною спільнотою. Він зазначав, що деякі злочини з права народів, такі як рабство та торгівля жінками і дітьми, суперечать людським принципам. Ці злочини принижували захист особистої свободи та гідності. Він стверджував, що захист цих особистих прав буде важливим для міжнародної спільноти загалом. З іншого боку, він зазначав, що є інші злочини, які підривають мирні відносини між групами чи індивідами. Заборона пропаганди агресивної війни була прикладом боротьби з такими злочинами. Також Р. Лемкін виокремив категорію злочинів, що є комбінацією обидвох зазначених вище категорій. Такі злочини спрямовані проти індивідів як членів певної етнічної, соціальної чи релігійної групи у вигляді масакр, погромів чи актів спрямованих на знищення засобів до існування. Як відомо, Р. Лемкін

запропонував кодифікувати у міжнародному праві два види злочинів – варварство та вандалізм. А через десятиліття Р. Лемкін об'єднав ці дві категорії злочинів у своїй книзі «Правила вісі зла в окупованій Європі» одним терміном «геноцид» [9, с. 225].

Значний внесок Р. Лемкіна полягає у просуванні концепції міжнародного права як зв'язаної системи права, метою якої є захист прав людини та збереження миру. Роботою його життя стало визначення та закріплення міжнародно-правовими інструментами концепції злочину геноциду, яка заклала ключову основу сучасного міжнародного правопорядку. Особливою підставою пишатися досягненнями цієї особи є той факт, що свою університетську освіту Р. Лемкін здобув у Львівському університеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ДАЛО. – Ф. 26. Університет імені Яна Казимира у Львові. – Оп. 15. – Спр. 459. Свідectва студентів про складання екзаменів за повний курс навчання та допуск до докторських екзаменів. – 476 арк.
2. ДАЛО. – Ф. 26. Університет імені Яна Казимира у Львові. – Оп. 15. – Спр. 505. Книга протоколів про здачу докторських екзаменів / ригороза. – 670 арк.
3. *Земан І. В.* Наука міжнародного права у Львівському університеті : монографія / І. В. Земан ; за наук. ред. канд. юрид. наук, проф. В. М. Репецького. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 320 с.
4. *Ehrlich L.* Gdansk. Zagadnienia prawno-publiczne / L. Ehrlich. – Lwow, 1926. – 205 s.
5. Kodeks karny republik sowjeckich / Tłum. z oryg. Rafał Lemkin i Tadeusz Kochanowicz; Słowo wstęp. napisał Juljusz Makarewicz. – Warszawa, 1927. – 132 s.
6. *Lemkin R.* Rzady panstw Osi w okupowanej Europie / Przekład Biencyk-Missala A., Grzebyk P., Lackoronski B., Madej M. – Warszawa, 2013. – 302 s.
7. *Redzik A.* Nauczanie i nauka prawa politycznego na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie / A. Redzik // Przegląd Sejmowy. – 2007. – Vol. 82. – N 5. – P. 111–142.
8. *Redzik A.* Stanislaw Starzynski (1853–1935) a rozwój polskiej nauki prawa konstytucyjnego / A. Redzik. – Kraków : Wysoki Zamek, 2012. – 356 s.
9. *Redzik A.* Wkład Rafała Lemkina w obrady V Konferencji Międzynarodowego Biura Unifikacji Prawa Karnego w Madrycie w 1933 roku / A. Redzik. // Polska-Hispania. Wczoraj i dziś. Studia poświęcone wybranym zagadnieniom z historii i współczesności. – 2012. – Vol. 5. – S. 219–227.
10. *Sands P.* The Memory of Justice: The Unexpected Place of Lviv in International Law – A Personal History / P. Sands // Case Western Reserve Journal of International Law. – 2011. – Vol. 43. – P. 739–758.
11. *Szawlowski R.* Rafał Lemkin warszawski adwokat (1934–1939), twórca pojęcia «Genocyd» i główny architekt konwencji z 9 grudnia 1948 r. («Konwencji

Lemkina»). W 55-lecie smierci // Nabitka z «Palestry» nr. 9/2014, 5-6/2015 i 9–10/2015. – 83 s.

12. *Vrdorljak A. F.* Human rights and genocide: the work of Lauterpacht and Lemkin in modern International Law / A. F. Vrdorljak // The European Journal of International Law. – 2010. – Vol. 20. – No. 4. – P. 1163–1194.

Стаття надійшла до редколегії 21.12.2015

Прийнята до друку 25.12.2015

RAPHAL LEMKIN'S STUDENTS PERIOD OF LIFE AND FIRST SCIENTIFIC STEPS

Ihor Zeman

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-99,
e-mail: izeman@ukr.net*

The article is devoted to the students years of Raphael Lemkin and his first scientific works. Attention has been paid to subjects of international law that he studied and conditions for obtaining scientific degree doctor of law.

Based upon the analysis of the archival documents about obtaining doctoral exams, subjects and professors of R. Lemkin has been investigated. Proved that professors of R. Lemkin were leading experts of Law Faculty of Lviv University.

An attempt to follow the influence of those Raphael Lemkin's professors as Ludwik Ehrlich and Juliusz Makarewicz on formation of his scientific views and professional career has been made. The indirect influence of L.Erlich as head of the department of international law on forming of R. Lemkin's views has been assumed. The special contribution of J. Makarevich in the scientific education of R. Lemkin have been argued.

The first scientific works of R. Lemkin were focused on the research of numerous attempts to codify international criminal law. The contribution of R. Lemkin in promoting the concept of international law as related legal system whose purpose is to protect human rights and peace has been underlined.

Key words: Raphael Lemkin; international law; Lviv University; genocide; Ludwik Ehrlich; Juliusz Makarewicz.

СТУДЕНЧЕСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ РАФАЭЛЯ ЛЕМКИНА И ПЕРВЫЕ НАУЧНЫЕ ШАГИ

Игорь Земан

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-99,
e-mail: izeman@ukr.net*

Рассмотрены студенческие годы Рафаэля Лемкина. Исследованы предметы по международному праву, которые он изучал, и период получения им ученой степени доктора права. Сделана попытка проследить влияние таких учителей будущего ученого, как Людвик Эрлих и Юлиуш Макаревич, на формирование его научных взглядов и профессиональной карьеры.

Ключевые слова: Рафаэль Лемкин; международное право; Львовский университет; геноцид; Людвик Эрлих; Юлиуш Макаревич.